

Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Повеќедимензионална сиромаштија кај корисниците на социјална заштита

*Клучни наоди и препораки за националниот развојни и социјални
политики*

Маја Геровска Митев, Светлана Трбојевиќ, Сузана Миовска-Спасева,
Стефани Јовческа, Виктор Стојкоски

Истражувањето беше реализирано во периодот ноември 2025 – мај 2026 година и опфати 152 корисници на социјална заштита (гарантирана минимална помош и народна кујна, детски додаток, надоместок заради попреченост) низ 32 фокус-групи во осум градови, како и 57 стручни работници од центрите за социјална работа и лиценцирани даватели на социјални услуги. Врз основа на податоците, конструиран е Индекс на повеќедимензионална депривација (ИПД), составен од осум индикатори (образование, вработеност, број на бенефиции, времетраење на користење, самопроцена на тежината, состав на домаќинството, здравствена попреченост и незадоволени потреби), при што лицето се смета за повеќедимензионално сиромашно доколку е депривирано според најмалку три од осумте индикатори. Наодите се засноваат на намерен примерок од по една општина од сите осум општини од осумте статистички региони во државата и претставуваат индикативна и статистички прецизна основа за понатамошни национално репрезентативни истражувања и за насочени локални интервенции во опфатените средини.

86,8 %

од корисниците се повеќедимензионално сиромашни

94,7 %

соочени со невработеност или нередовна работа

0,607

ИПД во Дебар, најпогодената општина

1. ШТО ЗНАЧИ СИРОМАШТИЈА ЗА КОРИСНИЦИТЕ

За корисниците, сиромаштијата не е само недостиг од пари, туку и загрозување на достоинство, страв од иднината и социјална исклученост. Секоја од трите целни групи ја доживува на специфичен начин.

Корисници на гарантирана минимална помош и народна кујна

Ја поврзуваат, пред сè, со финансиската нестабилност: малите приходи веднаш се трошат на сметки за струја и вода, без остаток за храна, облека или за други основни потреби.

„Пеџ илјади денари огаџ на сџруја, а џреосџанаџиџе џеџ не сџиџнувааџ за ниџџо.“ (корисник на ГМП)

Семејства со детски додаток

Родителите кои примаат детски додаток чувствуваат вина и немоќ кога не можат да ги задоволат основните потреби и права на своите деца. Финансиската нестабилност директно се одразува врз секојдневниот живот на децата, вклучувајќи ризик од социјална исклученост и врсничко насилство базирано на социјално потекло.

„Децаџа барааџ, не џе џрашувааџ гали имаџ или немаџ... Се чувсџвуваџ малку виновна, џонекоџаџ чувсџвоџо на мајка е мноџу лоџо. Не можеш да им џи обезбедиш џраваџа џџо си џи имааџ како деца.“ (корисник на деџџски годаџџок)

Корисници на надоместок заради попреченост

Доминантна е емоцијата на страв: од влошување на здравјето, од промени во бенефициите, од неможност да се справат со трошоците. Сиромаштијата за нив е егзистенцијален проблем и прашање на човечко достоинство.

„Ние сме во некој сѐправ. Значи веќе не сме сигурни. Тие социјални догаѓаања, колку шолку, пак не постојат да го олесниме живото. Не сме сигурни дали воопшто ќе ги добивме, дали ќе ни ги скрајат на кој било начин без да не информираат.“ (корисник на надоместок заради попреченост)

Стручни работници

Ја опишуваат сиромаштијата кај корисниците на социјална заштита како хроничен недостиг од ресурси што ги зафаќа сите аспекти на животот, најчесто поврзувајќи ја со невработеност, ниско образование, ниски приходи и неможност за покривање основни трошоци.

„Сиромашниот човек во општината најчесто живее со многу ниски или нестабилни приходи и тешко ги покрива основните потреби како храна, лекови и сметки.“ (стручен работник)

2. КОЛКУ Е РАСПРОСТРАНЕТА И КОЛКУ Е ДЛАБОКА ПОВЕЌЕДИМЕНЗИОНАЛНАТА СИРОМАШТИЈА

Индексот на повеќедимензионална депривација (ИПД) овозможува мерење и на распространетоста (Н, стапка) и на длабочината (А, интензитет) на повеќедимензионалната сиромаштија, а не само на нивниот производ (ИПД = Н × А).

Според општината

Дебар, Куманово и Свети Николе бележат највисок ИПД, додека Винаца значително се издвојува со најниска ИПД-вредност.

Општина	ИПД	Стапка (Н)	Интензитет (А)
Дебар	0,607	97,1 %	62,5 %
Куманово	0,567	100,0 %	56,7 %
Свети Николе	0,516	95,7 %	54,0 %
Ресен	0,505	95,7 %	52,8 %
Струмица	0,471	92,3 %	51,0 %
Скопје-Чаир	0,431	72,2 %	59,6 %
Гостивар	0,388	70,0 %	55,4 %
Винаца	0,227	50,0 %	45,3 %

Според типот на право

Корисниците на детски додаток покажуваат највисоко ниво на депривација.

Тип на право	ИПД	Стапка (H)	Интензитет (A)
Детски додаток	0,532	92,3 %	57,6 %
ГМП и народна кујна	0,496	88,1 %	56,2 %
Надоместок заради попреченост	0,444	81,5 %	54,5 %

Според етничката припадност

Турците и Ромите имаат највисоки нивоа на депривација на индивидуално ниво. Меѓутоа, кога се земаат предвид пописните удели, најголемиот апсолутен товар на сиромаштијата во популацијата паѓа врз етничките Македонци (65,4 % од вкупниот пондериран ИПД), бидејќи тие се најбројни во популацијата.

Етничка припадност	Внатрешно-групен ИПД	Удел во пондериран ИПД
Турци	0,583	5,6 %
Роми	0,561	3,5 %
Македонци	0,453	65,4 %
Албанци	0,425	25,5 %

Овој наод е од клучно значење за креирањето на политиките: интервенциите мора истовремено да ги адресираат групите со највисок интензитет на сиромаштија (Турци, Роми) и групите кои го носат најголемиот апсолутен товар (Македонци, Албанци).

3. ПРИЧИНИ ЗА СИРОМАШТИЈАТА: ДВЕ ПЕРСПЕКТИВИ

Според стручните работници, причините за сиромаштија се повеќеслојни: недоволно или несоодветно образование (70,2 %), здравствени причини (66,7 %) и губење или немање работа (66,7 %) го сочинуваат јадрото, придружени со семејни причини (31,6 %) и со културолошки специфики (22,8 %).

Важна разлика во перспективите

Додека стручните лица го рангираат образованието како водечка причина, самите корисници речиси и не го спомнуваат сопственото образовно ниво како фактор за нивната положба. Тие многу почесто го нагласуваат недостигот од работни места, дискриминацијата (особено кај Ромската заедница) и институционалните пропусти, вклучувајќи случаи во кои корисниците ја обвинуваат државата за несоодветно водење евиденција за вработувањето поради која не успеале да го остварат правото на пензија. Стручните лица имаат тенденција да ја толкуваат сиромаштијата преку призма на индивидуален човечки капитал, додека корисниците ја толкуваат преку призма на структурни и институционални бариери надвор од нивна контрола.

„За Ромиџе е џешко, сиромашџијаџа е џешка. Ние Ромиџе каџасџирофа... Огиде да рабоџиме неџџо, нема ни рабоџа... џџом џе видџ дека си Ром, нема рабоџа.“ (корисник на ГМП)

„Здравџвениоџ џроблем е клучоџ на сеџо ова и на џоа џџо сум денеска џџука. Да рабоџеше он, ја немаше да бидам џџука.“ (корисник на надомесџок заради џоџреченосџ)

4. КЛУЧНИ ДОМЕНИ НА ДЕПРИВАЦИЈА

Наодите од фокус-групите и анкетата со стручните лица покажуваат специфични бариери во секој домен од животот на корисниците. Во рамките на секој домен паралелно се претставени перцепциите на самите корисници, на стручните работници и на давателите на услуги.

Вработување

Кај самите корисници, невработеноста или повремената/нередовна работа претставуваат најраспространетата депривација, присутна кај 94,7 % од целиот примерок. На прашањето што им е најитно потребно од општината, вработувањето е на прво место кај корисниците на ГМП/НК (30,5 %) и на детски додаток (43,6 %). Меѓу стручните лица, 45,6 % сметаат дека има доволно можности за вработување, наспроти 43,9 % кои сметаат дека нема, а 54,4 % велат дека наоѓањето работа е многу тешко за корисниците. Дополнителни 50,9 % од стручните лица сметаат дека ЦСР и Центарот за вработување не се доволно ефикасни.

„Кориснициџе на ГМП да бидаџ вклучени во џазароџ на џрудоџ... Фабрикиџе кога сакааџ да им џонудаџ да бидаџ вработџени сезонски на неколку месеци, џџие одбивааџ бидејќи ќе им биде скраџена џомоџџа.“ (сџручен рабоџник)

Здравствена заштита

Иако само помал дел од корисниците експлицитно ја наведуваат подобрата медицинска нега и специјалистичките услуги како приоритетна локална потреба (7,7 % кај корисниците на детски додаток, 7,4 % кај корисниците на надоместок заради попреченост), нивните искази укажуваат на значајна финансиска бариера — патувањето до комисија за проценка на попреченост чини околу 100-150 евра, што претставува значителен трошок за домаќинствата. Меѓу стручните лица, 43,9 % сметаат дека пристапот е лесен, но 57,9 % велат дека оддалеченоста и финансиите се главна пречка за пристап до специјалистички услуги.

„Замисли, џџи џреба да џлаџџиш 100 евра на џаксисџ, значи се одливааџ средџџџа од џој минимален буџетџ за да одиш на комисија и да џе одбијаџ.“ (корисник на надомесџок заради џоџреченосџ)

Домување

Кај самите корисници, домувањето е меѓу трите најчесто наведени итни потреби — 25,4 % кај корисниците на ГМП/НК и 30,8 % кај корисниците на детски додаток. Незадоволената потре-

ба од домување или вработување е присутна кај 46,1 % од корисниците во примерокот. Според стручните лица, несоодветните санитарни услови (31,6 %), плаќањето трошоци за комуналии (26,3 %) и загревањето (26,3 %) се најчестите проблеми со домувањето, а 66,7 % сметаат дека општината не помага во покривањето на трошоците за домување.

„Во една соба сме четворица, за сиење си има за сиење по една чергичка.“ (корисник на ГМП)

Исхрана

Прехранбената помош е меѓу наведените приоритетни потреби кај 10,3 % од корисниците на детски додаток, кои во разговорите опишуваат постојана дилема меѓу плаќањето сметки и купувањето храна. Според стручните лица, 36,8 % сметаат дека корисниците тешко се справуваат со исхраната, прибегнувајќи кон позајмици и нередовни оброци, а 45,6 % забележуваат знаци на недоволна исхрана кај корисниците.

„Некогаш ќе видиш дека и сирењето ти е луксуз за да го ставиш на маса. Значи, основна потреба, сирење. Дека е тешко, е тешко.“ (корисник на надоместок заради погреченост)

Образование

Самите корисници имаат ниско ниво на образование, што дополнително го отежнува влијанието врз образованието на нивните деца – 30,5 % од корисниците на ГМП/НК и 15,4 % од корисниците на детски додаток немаат никакво формално образование. Според стручните лица, 40,4 % сметаат дека децата имаат лесен пристап до сите нивоа на образование, 36,8 % велат дека пристапот евозможен само до основно, а финансиските (57,9 %) и семејните причини (50,9 %) се најчести бариери.

„Образовниот додаток е недоволен. Три месеци да одиш на школо, 2200 денари да земаш. Што може да се постигне? Една кифла е 30-40 денари.“ (корисник на дејски додаток)

Транспорт

Кај корисниците на надоместок заради попреченост, специјализираниот и јавниот превоз (вклучително до училиште) е меѓу трите највисоко рангирани локални потреби (11,1 %), заедно со застапувањето пред општината и трошоците за огрев. Според стручните лица, немањето јавен превоз е најголема пречка (49,1 %), проследена со финансиски пречки (31,6 %). Специјализираниот превоз за лицата со попреченост е особено недостапен.

„Нема 15-20 години како не работи автобуската... а ние имаме слободни карти, ама нема каде да ги користиме.“ (корисник на надоместок заради погреченост)

Според отворените одговори на стручните лица, создавањето нови работни места е убедливо најчесто наведената најважна мерка за намалување на сиромаштијата (69,6 %).

5. ПРЕПОРАКИ ЗА НАЦИОНАЛНИ РАЗВОЈНИ И СОЦИЈАЛНИ ПОЛИТИКИ

Препораките се структурирани во шест приоритетни столбови, изведени директно од клучните наоди на истражувањето.

I. Повеќедимензионален пристап кон мерењето на сиромаштијата

- Усвојување на Индексот на повеќедимензионална депривација (ИПД) како официјална национална алатка, како дополнување на пристапот базиран врз приходите, за профилирање на корисниците, таргетирање интервенции и следење на ефектите од политиките.
- Воведување интегриран систем за евиденција што ги поврзува центрите за социјална работа, центрите за вработување, здравствените и образовните институции, како и локалните самоуправи.

II. Финансиска адекватност на социјалната заштита и поедноставен пристап

- Зголемување на висината на сите парични права од социјална заштита (пр. ГМП, детски додаток, надоместок заради попреченост) и нивно редовно усогласување со реалните трошоци за живот и со стапката на инфлација.
- Зголемување на енергетскиот додаток согласно со реалните трошоци за загревање.
- Воведување траен статус за лицата со трајна попреченост, со укинување на обврската за периодично повторно докажување пред комисии, и воспоставување теренски комисии наместо патување на корисниците.
- Воспоставување национален регистар на лица со попреченост и воведување на принципот „една институција, еден преглед“.

III. Активни политики за вработување

- Поефикасно интегрирање на гарантираната минимална помош со активни мерки за вработување преку „социјални работни места“ и постепено, а не целосно, укинување на правата од социјална заштита при вработување, со преоден период од најмалку 12 месеци.
- Национални програми за преквалификација и за основна писменост, приспособени на локалниот пазар на труд и на етничките заедници.
- Национален фонд за самовработување (стартап-грантови, менторство, даночни олеснувања) и мрежа на социјални претпријатија со предност при јавни набавки.

IV. Интегрирани услуги: здравство, домување, исхрана, образование, транспорт

- Подобрување на пристапот до специјалистичка здравствена заштита во руралните средини преку мобилни тимови и субвенциониран превоз; проширување на листата на бесплатни лекови.
- Инвестиции во социјално домување со транспарентни критериуми за распределба и национална програма за енергетска ефикасност на домовите на лицата од ранливите категории.
- Проширување на мрежата народни кујни и воведување бесплатни училишни оброци и учебници за децата од социјално ранливи семејства.
- Национален систем за специјализиран превоз за лица со попреченост и минимални стандарди за јавен превоз во руралните средини.

V. Етнички и територијално сензитивни политики

- Насочени програми за образование, вработување и инфраструктура во Ромските заедници, со цел да се адресира нивната непропорционална застапеност меѓу корисниците на социјална помош.
- Итни, приоритетни интервенции во општините со највисок ИПД (Дебар, Куманово, Свети Николе), вклучувајќи инвестиции во локална инфраструктура и економски развој.
- Признавање дека и групите со највисок интензитет на сиромаштија (Турци, Роми) и групите кои го носат најголемиот апсолутен товар (Македонци, Албанци) бараат насочени, но по природа различни интервенции.

VI. Мониторинг, транспарентност и понатамошно истражување

- Задолжителна евалуација на сите социјални програми на национално и на локално ниво, земајќи ги предвид перспективите на самите корисници.
- Задолжителна јавна објава на листите на чекање за социјални станови и за еднократна парична помош, со независен механизам за жалби.
- Редовно национално истражување на повеќедимензионалната сиромаштија, со репрезентативен примерок, на секои 3-5 години.

Овие препораки произлегуваат директно од ширенските наоди и бараат интегриран пристап кој истовремено ги адресира повеќекратните димензии на дејривацата, со јасна распределба на надлежностите помеѓу централните и локалните власти и активно учество на самите корисници во креирањето на политикиите.